

Qazaqstan Respublikasy Zańnama
jáne quqqytyq aqparat institútynyń

JARSHYSY

gylymi-quqqytyq jýrnal №2 (73)-2023

Құрылтайшы және баспагер:

«Қазақстан Республикасының
Заңнама және құқықтық
ақпарат институты» ШЖҚ РМК
2006 жылдан бастап шығады
Журналдың материалдары
www.zqai.kz
сайтында орналастырылған
Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың
негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға
арналған басылымдар тізіліміне енгізілген
(ҚР БҒМ БҒССҚК 14.02.2022 ж.
№38 бұйрығы)

Редакциялық кеңес құрамы

Сәрпеков Р.Қ. - з.ғ.к., Қазақстанның еңбек
сіңірген қайраткері (Астана, Қазақстан) –
(төраға)
Абайділинов Е.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Абызов Р.М. – з.ғ.д. (Барнаул, Ресей)
Белых В.С. – з.ғ.д. (Екатеринбург, Ресей)
Губин Е.П. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Мельник Р.С. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Моисеев А.А. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Муромцев Г.И. – з.ғ.д. (Мәскеу, Ресей)
Рахметов С.М. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Малиновский В.А. – з.ғ.д. (Астана,
Қазақстан)
Унзила Шапақ – з.ғ.д. (Астана, Қазақстан)

Бас редактор

Дүйсенов Е.А. – з.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – з.ғ.к. (Саратов, Ресей)
Жанғарашев Р.М. – LL.M (Астана,
Қазақстан)
Ишекков К.А. - з.ғ.д., доцент (Мәскеу, Ресей)
Қазбаева Ә.Ғ. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Қалиева А.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Қаржаубаев С.С. – з.ғ.к. (Астана, Қазақстан)
Князова А.Ж. – LL.M (Астана, Қазақстан)
Құлжабаева Ж.О. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Мұрзашев Қ.Т. – (Астана, Қазақстан)
Нұрмағамбетов Р.Ғ. – PhD (Челябинск, Ресей)
Примашев Н.М. – з.ғ.к. (Астана,
Қазақстан)
Рахымбердин К.Х. – з.ғ.д. (Өскемен,
Қазақстан)
Салықова Д.Ө. – (Астана, Қазақстан)
Тегізбекова Ж.Ч. – з.ғ.к. (Бишкек,
Қызығызстан)

Редактор – **Қолғубаева Г.Б.**
Беттеуші – **Оспанов М.Т.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Қазақстан Республикасы Ақпарат
және коммуникациялар министрлігі
Ақпарат комитетінің
БАҚ есепке қою туралы үзәлігі
№ 17761-Ж 25.06.2019 ж.
(Алғашқы есепке қою кезі
№6592-Ж. 07.09.2005 ж.)

Мекен-жайы: Қазақстан Республикасы,
010000, Астана қ., Жеңіс даңғ.,
15А., тел.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Редакция бағанасы.....7

Мемлекет және құқық теориясы

А.И. БИРМАНОВА, Д.К. РУСТЕМБЕКОВА,
А.А. НУКУШЕВА Негізгі мәдени құқықтарды іске асыру
тетігі 13

Конституциялық және әкімшілік құқық

Э.С. МАЙШЕКИНА, М.К. АБДРАХМАНОВ,
Е.В. ДУШЕЧКИНА Қазақстан Республикасында жергілікті
өзін-өзі басқарудың қалыптасуы мен дамуын құқықтық
талдау 22

Б.О. АЛТЫНБАСОВ, А.Р. БАЯНБАЕВА (Бристоль,
Ұлыбритания) Академиялық ұтқырлықтың жергілікті
туризмнің дамуына ықпалы: саяси және құқықтық
аспектілері 31

М.С. БИСАЛИЕВ, К.Н. ШАКИРОВ Заңды тұлғалардың
жеке деректері – киберкеңістікте құқықтық қорғаудың
арнайы объекті ретінде 42

Азаматтық және азаматтық-процестік құқық

Д.Б. РАЗИЕВА, Е.М. АЙТҚАЗИН, М.А. АМИРОВА
Қазақстан Республикасында медицина қызметкерлерінің
кәсіби жауапкершілігін сақтандыру..... 53

Э.Б. АБЛАЕВА, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, А.Т. ИСМАГУЛОВА,
М.А. УТАНОВ, Қазақстанның өркениеті мен
сот өндірісінде істер мен дауларды реттеу (жетістіктер,
мәселелер, келешегі)..... 63

Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Ғ.Б. АХМЕТ, К.А. ДЖУМАБАЕВА
Климатты қорғау ұғымының теориялық және заңнамалық
аспектілері 77

Қылмыстық құқық және қылмыстық процесс

М.М. КУЛБАЕВА, А.Н. АХПАНОВ Халықаралық
стандарттар, тергеу сатысында сот бақылауының шетелдік
заңнамалық тәжірибесі 86

Б.М. ИМАШЕВ Маман мен сот сарапшысының
қызметінде қылмыстық сот ісін жүргізу қағидаттарын іске
асыру: проблемалар мен перспективалар. 2 бөлім. 97

К.Ә. БӘКІШЕВ, А.Х. ФЕТҚҰЛОВ Жарылыс қаупі бар
объектілерде қауіпсіздік қағидаларын бұзу: Қазақстан
Республикасы Қылмыстық кодексінің 281-бабындағы жаңа
редакцияның ерекшеліктері 108

Е.В. МИЦКАЯ Сыбайлас жемқорлыққа
қылмыстық-құқықтық құралдармен қарсы іс-қимыл..... 117

Ә.М. СЕРАЛИЕВА, Н.С. ДОСЫБЕКОВ Жедел-ізвестіру
қызметі қызметкерлерін психологиялық даярлаудың негізгі
бағыттары 128

Халықаралық құқық және салыстырмалы құқықтану

Р.Қ. СӘРПЕКОВ Мүгедек адамдардың құқықтарын қорғаудың халықаралық-құқықтық стандарттары: Қазақстанда және шет елдерде енгізудің кейбір аспектілері	137
Е.М. АБАЙДІЛДИНОВ, А.Н. ЕРҒАЛИМОВА Мүмкіндік шектеуі балалары бар жұмыскерлердің толық емес жұмыс күні туралы ХЕҰ-ның №175 Конвенциясы нормаларын Қазақстан заңнамасына имплементациялау	148
М.А. АХМАДИ, С. НАРТ (Измир, Түркия) ICSID Конвенциясына сәйкес инвестициялық дауларды төрелікте шешудің тәртібі (Инвестициялық дауларды шешудің халықаралық орталығы)	159
Д.Ө. БАЙТӨҚАЕВА, Ф. АХИЛЛЕС (Париж, Франция) Әуе және ғарыш кеңістігінің құқықтық режимін реттеу саласындағы халықаралық заң шығару тәжірибесі	168
Р.Р. ЧАХОР (Краков, Польша) Польша Республикасындағы ұлттық азшылықтардың мәртебесін құқықтық реттеу	176

Құқықтық мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Ф. ҚАЗБАЕВА Қазақстан Республикасындағы медиацияны құқықтық реттеу.....	183
В.Т. КОНУСОВА Конституциялық мониторинг ұлттық құқықтық жүйені жасампаз дамыту құралы ретінде.....	193
К.Е. ИСМАҒҰЛОВ, Н.Н. ТУРЕЦКИЙ Арнаулы мемлекеттік органдар туралы заңнаманы жетілдірудің кейбір мәселелері	204
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, Ж.Е. САДЫҚАНОВА «Қазақстан Республикасының халықаралық шарттары туралы» заңның тиімділігін талдау	213

Мемлекеттік тілдегі заңшығармашылық практикасынан

А.А. МЕДИНАЕВА Қазақ тіліндегі кейбір терминдердің мәселелеріне орай.....	222
---	-----

Жас ғалым мінбері

Э.М. МҰРАТОВА Мүгедектерді әлеуметтік қамсыздандыруды құқықтық реттеудің кейбір аспектілері	228
А.Б. САТАЕВА Англия мен Қазақстанның азаматтық процесінде дәлелдемелерді ашудың кейбір теориялық және құқықтық аспектілері туралы	234
Э.С. КУАНДЫҚОВА Қазақстан Республикасының агроөндірістік кешенін мемлекеттік басқару: құқықтық реттеудің мәселелері	243
М.К. РАКЫМБАЕВА Өзіне-өзі қол жұмсауға жеткізгені үшін қылмыстық жауаптылық туралы құқықтық нормаларды жетілдіру	253

«Жаршының» архивтегі беттері

Е.Т. БАЙМОЛДИНОВА PhD М.Х. Хасеновтің «О результатах анализа законодательства Республики Казахстан о государственных гарантиях равных возможностей мужчин и женщин» атты ғылыми жарияланымына қайта оралғанда	259
ЗҚАИ-ның ғылыми қызметі туралы ақпарат	264

ВЕСТНИК

Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан

научно-правовой журнал №2 (73)-2023

Учредитель и издатель:
РГП на ПХВ «Институт законодательства
и правовой информации
Республики Казахстан»
Издается с 2006 года

Все материалы журнала размещаются на
сайте www.zqai.kz
Включен в перечень изданий для публикации
основных научных результатов диссертаций
по юридическим наукам
(Приказ КОКСОН МОН РК №38
от 14.02.2022 г.)

Состав Редакционного совета

Сарпеков Р.К. – к.ю.н., Заслуженный
деятель Казахстана (Астана, Казахстан) –
(председатель)
Абайдельдинов Е.М. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Абызов Р.М. – д.ю.н. (Барнаул, Россия)
Белых В.С. – д.ю.н. (Екатеринбург, Россия)
Губин Е.П. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Мельник Р.С. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Моисеев А.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Муромцев Г.И. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Рахметов С.М. – д.ю.н. (Астана, Казахстан)
Малиновский В.А. – д.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Унзила Шапак – д.ю.н. (Астана, Казахстан)

Главный редактор

Дюсенов Е.А. – к.ю.н.

Состав Редакционной коллегии

Азер Алиев – PhD (Киль, Германия)
Байниязова З.С. – к.ю.н. (Саратов, Россия)
Джангарашев Р.М. – LL.M (Астана,
Казахстан)
Ишеков К.А. – д.ю.н. (Москва, Россия)
Казбаева А.Г. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Калиева А.У. – (Астана, Казахстан)
Каржаубаев С.С. – к.ю.н. (Астана, Казах-
стан)
Князова А.Ж. – LL.M (Астана, Казахстан)
Кулжабаева Ж.О. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Мурзашев К.Т. – (Астана, Казахстан)
Нурмагамбетов Р.Г. – PhD (Челябинск,
Россия)
Примашев Н.М. – к.ю.н. (Астана,
Казахстан)
Рахимбердин К.Х. – д.ю.н. (Усть-Камено-
горск, Казахстан)
Салыкова Д.О. – (Астана, Казахстан)
Тегизбекова Ж.Ч. – к.ю.н. (Бишкек,
Кыргызстан)

Редактор – **Колтубаева Г.Б.**
Верстка – **Оспанов М.Т.**
Тел.: 8 (7172) 26-61-29

Свидетельство о постановке
на учет СМИ № 17761-Ж
от 25.06.2019 г. Комитета информации
Министерства информации и коммуникаций
Республики Казахстан (Первичная постановка
на учет №6592-Ж. 07.09.2005 г.)

Адрес: Республика Казахстан, 010000,
г. Астана, пр. Победы, 15А,
тел.: 8 (7172) 26-61-22
www.zqai.kz, E-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Колонка редакции	9
Теория государства и права	
А.И. БИРМАНОВА, Д.К. РУСТЕМБЕКОВА, А.А. НУКУШЕВА Механизм реализации основных культурных прав	13
Конституционное и административное право	
Э.С. МАЙШЕКИНА, М.К. АБДРАХМАНОВ, Е.В. ДУШЕЧКИНА Правовой анализ формирования и развития местного самоуправления в Республике Казахстан	22
Б.О. АЛТЫНБАСОВ, А.Р. БАЯНБАЕВА (Бристоль, Великобритания) Влияние академической мобильности на развитие местного туризма: политические и правовые аспекты.....	31
М.С. БИСАЛИЕВ, К.Н. ШАКИРОВ Персональные данные юридических лиц как возможный особый объект правовой охраны в киберпространстве	42
Гражданское и гражданско-процессуальное право	
Д.Б. РАЗИЕВА, Е.М. АЙТКАЗИН, М.А. АМИРОВА Страхование профессиональной ответственности медицинских работников в Республике Казахстан	53
Э.Б. АБЛАЕВА, А.Р. ЕНСЕБАЕВА, А.Т. ИСМАГУЛОВА, М.А. УТАНОВ Урегулирование дел и споров в цивилистике и судопроизводстве Казахстана (достижения, проблемы, перспективы)	63
Д.Н. БЕКЕЖАНОВ, Ф.Б. АХМЕТ, К.А. ДЖУМАБАЕВА Теоретические и законодательные аспекты понятия охраны климата	77
Уголовное право и уголовный процесс	
М.М. КУЛБАЕВА, А.Н. АХПАНОВ Международные стандарты, зарубежный законодательный опыт судебного контроля в стадии расследования	86
Б.М. ИМАШЕВ Реализация принципов уголовного судопроизводства в деятельности специалиста и судебного эксперта: проблемы и перспективы. Часть 2.....	97
К.А. БАКИШЕВ, А.Х. ФЕТКУЛОВ Нарушение правил безопасности на взрывоопасных объектах: особенности новой редакции ст. 281 Уголовного кодекса Республики Казахстан	108
Е.В. МИЦКАЯ Противодействие коррупции уголовно- правовыми средствами	117
Э.М. СЕРАЛИЕВА, Н.С. ДОСЫБЕКОВ Основные направления психологической подготовки сотрудников оперативно-розыскной деятельности	128

Международное право и сравнительное правоведение

Р.К. САРПЕКОВ Международно-правовые стандарты защиты прав лиц с инвалидностью: некоторые аспекты внедрения в Казахстане и зарубежных странах	137
Е.М. АБАЙДЕЛЬДИНОВ, А.Н. ЕРГАЛИМОВА Имплементация норм Конвенции МОТ №175 о неполном рабочем времени для работников, имеющих детей с инвалидностью, в законодательство Казахстана	148
М.А. АХМАДИ, С. НАРТ (г. Измир, Турция) Арбитражная процедура решения инвестиционных споров в соответствии с конвенцией ICSID (Международный центр по разрешению инвестиционных споров)	159
Д.У. БАЙТУКАЕВА, Ф. АХИЛЛЕС (г. Париж, Франция) Международный законодательный опыт в сфере регулирования правового режима воздушного и космического пространства	168
Р.Р. ЧАХОП (г. Краков, Польша) Правовое регулирование статуса национальных меньшинств в Республике Польша	176

Правовой мониторинг

С.И. КЛИМКИН, А.Г. КАЗБАЕВА Правовое регулирование медиации в Республике Казахстан	183
В.Т. КОНУСОВА Конституционный мониторинг как инструмент созидательного развития национальной правовой системы.....	193
К.Е. ИСМАГУЛОВ, Н.Н. ТУРЕЦКИЙ Некоторые вопросы совершенствования законодательства о специальных государственных органах	204
Е.Н. КАЛИАКПЕРОВА, Ж.Е. САДЫКАНОВА Анализ эффективности закона «О международных договорах Республики Казахстан»	213

Из практики законотворчества на государственном языке

А.А. МЕДИНАЕВА К вопросам некоторых терминов на казахском языке	222
---	-----

Трибуна молодого ученого

Э.М. МУРАТОВА Некоторые аспекты правового регулирования социального обеспечения инвалидов	228
А.Б. САТАЕВА О некоторых теоретических и правовых аспектах раскрытия доказательств в гражданском процессе Англии и Казахстана	234
Э.С. КУАНДЫКОВА Государственное управление агропромышленным комплексом Республики Казахстан: проблемы правового регулирования	243
М.К. РАКЫМБАЕВА Совершенствование правовых норм об уголовной ответственности за доведение до самоубийства	253

Архивные страницы «Вестника»

Е.Т. БАЙМОЛДИНОВА Возвращаясь к научной публикации PhD М.Х. Хасенова «О результатах анализа законодательства Республики Казахстан о государственных гарантиях равных возможностей мужчин и женщин»	259
--	-----

Информация о научной деятельности ИЗПИ	267
---	------------

Bulletin of Institute of Legislation and Legal Information of the Republic of Kazakhstan

JARSHYSY

scientific and legal journal №2 (73)-2023

Founder and publisher:
RSE on the REM «Institute of Legislation and Legal information of the Republic of Kazakhstan»
Published since 2006
All journal materials are placed on the website
www.zqai.kz
Included in the list of publications of basic scientific results of dissertations on legal sciences (Order CCES MES RK №38 from 14.02.2022)

Editorial Council members

Sarpekov R.K. – c.j.s., Honored Worker of Kazakhstan (Astana, Kazakhstan) – (Chairman)
Abayeldinov E.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Abyzov R.M. – d.j.s. (Barnaul, Russian)
Belih V.S. – d.j.s. (Ekaterinburg, Russian)
Gubin E.P. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Melnik R.S. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Moiseev A.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Muromcev G.I. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Rahmetov S.M. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Malinovskiy V.A. – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Unzila Shapak – d.j.s. (Astana, Kazakhstan)

Chief Editor

Dyussenov Ye.A. – c.j.s.

Editorial Board members

Azer Aliyev – PhD (Kiel, Germany)
Bainiyazova Z.S. – c.j.s. (Saratov, Russian)
Dzhangarashev R.M. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Ishekov K.A. – d.j.s. (Moscow, Russian)
Kaliev A.U. – (Astana, Kazakhstan)
Kazbayeva A.G. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Karzhaubaev S.S. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Kiyazova A.Zh. – LLM (Astana, Kazakhstan)
Kulzhabayeva Zh.O. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Murzhashev K.T. – (Astana, Kazakhstan)
Nurmagambetov R.G. – PhD (Chelyabinsk, Russian)
Primashev N.M. – c.j.s. (Astana, Kazakhstan)
Rakhimberdin K.H. – d.j.s. (Ust-Kamenogorsk, Kazakhstan)
Salykova D.O. – (Astana, Kazakhstan)
Tegizbekova Zh.Ch. – c.j.s. (Bishkek, Kyrgyzstan)

Editor – **Koltubaeva G.B.**
Layout – **Ospanov M.T.**
Tel.: 8 (7172) 26-61-29

The certificate of registration of mass media №17761-G from 25.06.2019 from the Information Committee of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan (Number and date of primary registration №6592-Zh.07.09.2005.)

Address: The Republic of Kazakhstan, 010000, Astana, Zhenis ave., 15A,
tel.: 8(7172)26-61-22
www.zqai.kz, e-mail: instzak-kz@mail.ru
institutzakonodatelstva@gmail.com

Editorial	11
Theory of State and law	
A.I. BIRMANOVA, D.K. RUSTEMBEKOVA, A.A. NUKUSHEVA Mechanism for the realization of basic cultural rights	13
Constitutional and Administrative Law	
E.S. MAISHEKINA, M.K. ABDRAKHMANOV, E.V. DUSHECHKINA Legal analysis of the formation and development of local self-government in the Republic of Kazakhstan	22
B.O. ALTYNBASSOV, A.R. BAYANBAYEVA (Bristol, UK) Impact of academic mobility on the development of local tourism: political and legal aspects.....	31
M.S. BISSALIYEV, K.N. SHAKIROV Personal data of legal entities as a potential special object of legal protection in cyberspace	42
Civil and Civil Procedure Law	
D.B. RAZIEVA, Y.M. AYTAKAZIN, M.A. AMIROVA Professional liability insurance of medical workers in the Republic of Kazakhstan	53
E.B. ABLAEVA, A.R. ENSEBAYEVA, A.T. ISMAGULOVA, M.A. UTANOV Settlement of cases and disputes in civil law and proceedings in Kazakhstan (achievements, problems and prospects)	63
D.N. BEKEZHANOV, G.B. AKHMET, K.A. JUMABAYEVA Theoretical and legislative aspects of the concept of climate protection	77
Criminal law and Criminal procedure	
M.M. KULBAEVA, A.N. AHPANOV International standards, foreign legislative experience of judicial control in the investigation stage	86
B.M. IMASHEV Implementation of the principles of criminal justice in the activities of a specialist and a forensic expert: problems and prospects. Part 2	97
7K.A. BAKISHEV, A. KH. FETKULOV Violation of safety rules at explosive objects: features of the new edition of art. 281 of the Criminal code of the Republic of Kazakhstan	108
E.V. MITSKAYA Countering corruption by criminal law means	117
A.M. SERALIYEVA, N.S. DOSSYBEKOV The main directions of psychological training of employees of the operational and investigative activities	128

International law and Comparative law

R.K. SARPEKOV International legal standards for the protection of the rights of persons with disabilities: some aspects of implementation in Kazakhstan and foreign countries137

Y.M. ABAIDELDINOV, A.N. YERGALIMOVA Implementation of the norms of ILO convention no.175 on part-time work for workers with children with disabilities into the legislation of Kazakhstan148

M.A. AKHMADI, S. NART (Izmir, Turkey) Arbitration procedure for resolving investment disputes in accordance with the ICSID convention (the International centre for settlement of investment disputes)159

D.U. BAITUKAYEVA, PH. ACHILLEAS (Paris, France) International legislative experience in the sphere of regulation of airspace and outer space legal regime168

R.R. CZACHOR (Poland, Krakow) The legal status of national minorities in the Republic of Poland 176

Legal monitoring

S.I. KLIMKIN, A.G. KAZBAYEVA Legal regulation of mediation in the Republic of Kazakhstan183

V.T. KONUSOVA Constitutional monitoring as a tool for constructive development of the national legal system193

K.E. ISMAGULOV, N.N. TURETSKIY Some issues of improving the legislation on special state bodies204

E.N. KALIAKPEROVA, ZH.Y. SADYKANOVA Analysis of the effectiveness of the law «On international treaties of the Republic of Kazakhstan»213

From the lawmaking practice in the official language

A.A. MEDINAYEVA To the questions of some terms in the kazakh language.....222

Young researchers' tribune

E.M. MURATOVA Some aspects of the legal regulation of social security for the disabled228

A.B. SATAYEVA On some theoretical and legal aspects of disclosure of documents in civil proceedings in England and Kazakhstan234

E.S. KUANDYKOVA State administration of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan: problems of legal regulation243

M.K. RAKYMBAEVA Improvement of legal norms on criminal liability for incitement to suicide253

The archive pages of the «Bulletin»

Y.T. BAIMOLDINOVA Returning to the scientific article by PhD M.KH. Khassenov «On the results of the analysis of legislation of the Republic of Kazakhstan on state guarantees of equal rights and equal opportunities of men and women».....259

Information about the scientific activities of ILLI RK.....264

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АГРОӨНДІРІСТІК КЕШЕНІН МЕМЛЕКЕТТІК БАСҚАРУ: ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУДІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Эльвира Серікбайқызы Қуандықова

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің заң факультетінің кеден, қаржы және экологиялық құқық кафедрасының 3-курс докторанты, Қазақстан Республикасы, Алматы қ., e-mail: elvirab8080@mail.ru

Аннотация. *Зерттеу жұмысы Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешені саласындағы мемлекеттік басқару мәселелерінің өзектілігін тұжырымдайды. Мақалада еліміздің аграрлық сала секторын мемлекеттік реттеудің құқықтық негіздерінің тұжырымдамасы берілген. Зерттеуде ауыл шаруашылығы өндірісі саласындағы мемлекеттік басқарудың қазіргі заманғы ғылыми теорияларына жан-жақты талдау жасалған: негізгі анықтамалары берілген, агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік басқарудың қағидалары мен әдістерінің жіктелік үлгі моделдері қарастырылған.*

Бағдарламалық құжаттар негізінде Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың қазіргі заманғы тұжырымдамасына талдау жүргізілді, жүргізіліп жатқан реформалар барысында трансформациялық процестерге назар аударылды, мемлекеттік бағдарламаларды ұлттық жобаларға трансформациялау басты заманауи жаңашылдық тренд болып табылады. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы (бұдан әрі – Ұлттық жоба) – бұған дейінгі мемлекеттік және салалық бағдарламаларды, сондай-ақ, агроөнеркәсіптік кешенді дамытудағы жаһандық сын-қатерлер мен әлемдік трендтерді ескере отырып, күш-жігер мен ресурстарды шоғырландыруды қажет ететін нақты, тораптық міндеттер мен жобаларды шешуге бағытталған. Аталған жоба заманауи Қазақстанның өркендеуіне айтарлықтай «жаңалық» болып енгенімен, мемлекеттік басқару жүйесінің тиімділігін арттыру, мемлекеттік органдардың нәтижелі қызмет атқаруы әлі де маңыздылыққа ие.

Мемлекеттік менеджментті зерттеу парадигмасында Әкімшілік реттеу басқару құрылымдарының өкілеттіктерімен және тыйым салу, авторизациялау және мәжбүрлеу шараларын қолдану мүмкіндігімен тікелей байланысты әсер ету әдісі ретінде ерекше маңызға ие.

Зерттеуде мемлекеттің аграрлық саясатын агроөндірістік кешенді сапалы реформалауға сындарлы бағдарлау қажеттілігі туралы қорытынды жасалып, автор тарапынан мемлекеттік органдардың ресурстары мен негізгі функцияларына көңіл аударуды, сондай-ақ, мемлекеттік қызметті қайта рәсімдеу, мемлекеттік органдарға қарасты ұйымдардың құрылымы мен қызметін оңтайландыру мәселелерін жүзеге асырудың қажеттілігі ұсынылады.

Түйін сөздер: *мемлекеттік басқару, құқықтық реттеу, аграрлық саясат, мемлекеттік қолдау, мемлекеттік басқару, ауыл шаруашылығы, агроөнеркәсіп кешені.*

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ АГРОПРОМЫШЛЕННЫМ КОМПЛЕКСОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН: ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

Куандыкова Эльвира Серикбаевна

Докторант 3 курса кафедры таможенного, финансового и экологического права юридического факультета Казахского национального университета им. аль-Фараби, Республика Казахстан, г. Алматы, e-mail: elvirab8080@mail.ru

Аннотация. Исследование артикулирует проблематику государственного менеджмента в сфере агропромышленного комплекса Республики Казахстан. В статье осуществлена концептуализация правовых основ государственного регулирования аграрного сектора страны. В исследовании содержится анализ современных научных теорий государственного управления в сфере сельскохозяйственного производства: приведены актуальные дефиниции, рассмотрены квалификационные модели принципов и методов государственного управления АПК.

На основе программных документов осуществлен анализ современной концепции развития агропромышленного комплекса Казахстана, акцентировано внимание на трансформационных процессах в ходе проводимых реформ, главным современным трендом является трансформация государственных программ в национальные проекты. Национальный проект по развитию агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2021 - 2025 годы как последовательный преемник госпрограммы предназначен для реализации с использованием механизмов проектного управления, с имплементацией проектного подхода в систему государственного управления.

В статье сделан вывод о целесообразности четкого уяснения смысла и содержания юридических терминов в законодательстве для более точного закрепления компетенции государственных органов, проведения децентрализации государственного управления и, как следствие, повышения эффективности работы государственных органов и их ответственности на всех уровнях управления. Должное значение придано институту государственной поддержки как способу государственного регулирования, имеющего комплексный характер. Особое значение в парадигме исследования государственного менеджмента имеет административное регулирование как метода воздействия, напрямую связанный с полномочиями структур управления и возможностью применения мер запрета, авторизации и принуждения. В исследовании сделан вывод о необходимости конструктивной ориентации аграрной политики государства на проведение качественной реформы АПК.

Ключевые слова: государственное управление, правовое регулирование, аграрная политика, государственная поддержка, государственный менеджмент, сельское хозяйство, агропромышленный комплекс.

STATE ADMINISTRATION OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: PROBLEMS OF LEGAL REGULATION

Kuandykova Elvira Serikbaevna

3rd year doctoral student of the Department of Customs, Financial and Environmental Law of the Faculty of Law of the Kazakh National University. al-Farabi, Republic of Kazakhstan, Almaty, e-mail: elvirab8080@mail.ru

Abstract. The study articulates the problems of state management in the field of agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan. The article provides a conceptualization of the legal

foundations of state regulation of the country's agrarian sector. The study contains an analysis of modern scientific theories of public administration in the field of agricultural production: current definitions are given, qualification models of the principles and methods of public administration of the agro-industrial complex are considered.

On the basis of policy documents, an analysis of the modern concept of development of the agro-industrial complex of Kazakhstan was carried out, attention was focused on transformational processes in the course of ongoing reforms, the main modern trend is the transformation of state programs into national projects. The national project for the development of the agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan for 2021-2025, as a successor to the state program, is intended to be implemented using project management mechanisms, with the implementation of the project approach in the public administration system.

The article concludes that it is expedient to clearly understand the meaning and content of legal terms in the legislation in order to more accurately consolidate the competence of state bodies, decentralize state administration and, as a result, increase the efficiency of state bodies and their responsibility at all levels of government. Due importance is given to the institution of state support as a method of state regulation of a complex nature. Of particular importance in the paradigm of public management research is administrative regulation as a method of influence, directly related to the powers of management structures and the possibility of applying prohibition, authorization and coercion measures. The study concluded that it is necessary to constructively orient the state's agrarian policy towards a qualitative reform of the agro-industrial complex.

Keywords: public administration, legal regulation, agrarian policy, state support, state management, agriculture, agro-industrial complex.

DOI: 10.52026/2788-5291_2023_73_2_243

Кіріспе

Агроөнеркәсіптік өндірістің дамуын мемлекеттік реттеу экономикалық және құқықтық әдебиеттерде (1) мемлекеттің ауыл шаруашылығы өнімін, шикізатын және азық-түлігін өндіруге, қайта өңдеуге және өткізуге, сондай-ақ Агроөнеркәсіптік өндірісті өндірістік-техникалық қызмет көрсетуге және материалдық-техникалық қамтамасыз етуге, АӨК кәсіпорындарының шаруашылық қызметін ұйымдастыруға экономикалық әсері [1, 110-бет]; (2) «нарықтық экономика жағдайында өндіріске экономикалық ықпал ету шаралары ғана емес, сонымен қатар Әкімшілік реттеу шаралары қажет болған кезде» ауыл шаруашылығы өнімдерін өндіру, қайта өңдеу және өткізу, оларды өндірістік-техникалық және әлеуметтік қамтамасыз ету жөніндегі қоғамдық қатынастарға құқық нормалары негізінде ықпал етеді [2, 47-бет]

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін трансформациялау аграрлық экономиканы дамытудың ұйымдастырушылық-шаруашылық тетігін регламенттейтін нормативтік құқықтық базасының даму деңгейін көрсететіні анық. Тәжірибе аграрлық экономикада құқықтық, экономикалық және әлеуметтік қатынастарды қалыптастыру жөніндегі нормалардың, ережелердің, нормативтердің рөлі мен

маңыздылығын, агроөнеркәсіптік кешенің институционалдық құрамын көрсететін тетік құру қажеттігін көрсетеді.

Зерттеу объектісі мемлекеттік басқаруды құқықтық реттеу процесінде дамитын ауыл шаруашылығы саласындағы қоғамдық қатынастар болып табылады. Зерттеу мақсаты- Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін мемлекеттік басқару саласындағы құқықтық реттеудің негізгі ұғымдары мен қағидаттарын тұжырымдамалауды жүзеге асыру болып әрі негіздеу табылады.

Зерттеудің материалдары мен әдістері

Мақаланы дайындау процесінде аграрлық құқық теориясындағы қалыптасқан әлеуметтік-құқықтық шындықты зерттеу мен білудің қазіргі ғылымда белгілі әртүрлі әдіс, тәсілдері қолданылды. Бұл әдістерге диалектикалық, жүйелік-логикалық, салыстырмалы-құқықтық, эвристикалық, проблемалық-іздеу әдістері жатады. Зерттеудің ақпараттық базасын Қазақстан Республикасының заңнамалық және нормативтік құқықтық актілері құрайды. Зерттеу сан қырлы теориялық, әдістемелік, қолданбалы зерттеулерді аналитикалық жалпылау мен жүйелеуге және агроөнеркәсіп кешенін құқықтық реттеу факторларын ғылыми тұрғыдан түсінуге бағытталған.

Талқылау және нәтижелер

Агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік басқару Қазақстанның аграрлық секторының басым міндеттерімен өзара тығыз байланысты. Қазіргі елдерді шарпыған жаһандық дағдарыс мемлекеттерді мемлекеттік басқару тетіктері, оның әдістері мен принциптері туралы соңғы жылдары бекітілген доктриналық идеяларын қайта қарауға мәжбүр етеді [3, 47 б.].

Қазақстан Республикасының тәуелсіздігі кезеңінде бағдарламалық құжаттар пакеті әзірленді, олардың негізінде АӨК саласындағы мемлекеттік саясат әр түрлі дәрежеде іске асырылды: 1991-1995 жылдарға және 2000 жылға дейінгі кезеңге арналған «Ауыл» әлеуметтік– экономикалық даму бағдарламасы, 1993–1995 жылдарға және 2000 жылға дейінгі агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың тұжырымдамалық бағдарламасы, Ауыл шаруашылығы өндірісін дамытудың 2000–2002 жылдарға арналған бағдарламасы, 2003-2005 жылдарға арналған мемлекеттік агроазық-түлік бағдарламасы, ауылдық аумақтарды дамытудың 2004– 2010 жылға арналған мемлекеттік бағдарламасы, агроөнеркәсіптік кешенді орнықты дамытудың 2006–2010 жылдарға арналған тұжырымдамасы, Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін орнықты дамытудың 2006–2010 жылдарға арналған тұжырымдамасын іске асыру жөніндегі бірінші кезектегі шаралар бағдарламасы, агроөнеркәсіптік кешенді дамытудың 2010–2014 жылдарға арналған бағдарламасы, Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі «Агробизнес-2017» бағдарламасы агроөнеркәсіптік кешенді дамыту 2017–2021 жылдарға арналған Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021 – 2030 жылдарға арналған тұжырымдамасы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы № 732 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021 - 2025 жылдарға арналған ұлттық жобасын бекіту туралы Қаулысы.

2017-2021ж.ж. кезеңіндегі АӨК дамытудың мемлекеттік бағдарламаларын іске асыру барысында ҚР агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017 – 2021 жылдарға арналған бағдарламасын ҚР «Агробизнес-2017» АӨК дамыту жөніндегі бағдарламасымен интеграциялауды атап өткен жөн. Бағдарламаны

іске асырудың қанағаттанарлықсыз нәтижелері оны тоқтата тұруға негіз болды және ҚР АӨК дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасының күші жойылды ҚР Президентінің 19.04.2019 ж. № 29 Жарлығымен. Сарапшылардың пікірінше, ауыл шаруашылығы өнімдерінің басым 20 түрінің ішінен тек 12 түрі бойынша өндірушілер нысаналы көрсеткіштерге қол жеткізді, ауыл шаруашылығы өнімдерінің 4 түрі бойынша жоспарлы индикаторлар ішінара орындалды, өнімнің 4 түрі бойынша өндірушілер нысаналы индикаторларды толық сатпады [4]. Біздің ойымызша, мемлекеттік бағдарламаларды іске асыру кезіндегі негізгі проблема орындалу барысы мен нәтижелерге қол жеткізу мониторингінің болмауы, бақылау-қадағалау тетіктерінің тиімділігінің төмендігі болып табылады.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың қазіргі заманғы тұжырымдамасында аграрлық сектордың объективті факторлардан – азық-түлікті тұтынудың тар нарығынан елеулі осалдығы, теңіз тасымалдарына тікелей шығудың болмауы, климаттық жағдайлардан жоғары тәуекелдер, су ресурстарының шектелуі, кредиттік қаржыландырудың қолжетімсіздігі, сауда-логистикалық инфрақұрылымның, ауылдық жерлерде тіршілікті қамтамасыз ету жүйелерінің нашар дамуы фактісі айқындалады. Осыған байланысты ауыл шаруашылығы саласындағы мемлекеттік саясат ауқымды реформалар жүргізуді көздейді. АӨК мемлекеттік басқаруды жаңғырту саланың ұзақ мерзімді бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізуге ілеспе шығыстар саясатын қайта бағдарлауға; өнімділік драйверлері ретінде білім мен цифрландыруға назар аударуға; жекелеген өндірістерден құн тізбегіне баса назар аударуға бағытталған. Аграрлық сектордың жаһандық сын-қатерлерге бәсекеге қабілеттілігі мен тұрақтылығының өсуін ынталандыру заңнамалық базаны жаңғыртумен, мемлекеттік қолдау жүйесінің тиімділігін арттырумен, білімді тарату жүйесін қалыптастырумен қисынды түрде қатар жүруі тиіс¹.

Сонымен қатар, Қазақстанның мемлекеттік жоспарлау жүйесі соңғы жылдары өзінің дамуында бірнеше ірі өзгерістерге ұшырады. Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі Жолдауын іске асыру шеңберінде Қазақстан Республикасының Үкіметі мемлекеттік жоспарлаудың жаңа жүйесін

1 "Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2030 жылдарға арналған тұжы-

айқындап берді, оның негізгі үрдісі мемлекеттік бағдарламаларды ұлттық жобаларға айналдыру болды². Ұлттық жоба - бұған дейінгі мемлекеттік және салалық бағдарламаларды, сондай-ақ, агроөнеркәсіптік кешенді дамытудағы жаһандық сын-қатерлер мен әлемдік трендтерді ескере отырып, күш-жігер мен ресурстарды шоғырландыруды қажет ететін нақты, тораптық міндеттер мен жобаларды шешуге бағытталған.

Екінші деңгейдегі құжаттар әртүрлі тұжырымдамалар, іс-шаралар жоспарлары және Ұлттық жобалар болып табылады. Үшінші деңгейдегі құжаттар – іске асыру деңгейінің құжаттары, орталық мемлекеттік органдардың жоспарлары, квазимемлекеттік сектордың жоспары.

Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасы іске асырылуда³. 2025 жылға дейінгі нақты, қол жеткізуге болатын міндеттер, олардың негізгілері еңбек өнімділігін екі жарым есе арттыру, агроөнеркәсіптік кешен өнімдерінің экспортын екі есеге арттыру және отандық өндірістің әлеуметтік маңызы бар азық-түлік өнімдерімен қамтамасыз ету арқылы бәсекеге қабілетті агроөнеркәсіптік кешенді құру болып табылады.

Мемлекеттік саясаттың өзекті аспектілері нарықтағы отандық өндірушілердің бәсекеге қабілеттілігін арттыруға байланысты инновациялық қызметті дамытуды ынталандыратын ұйымдастырушылық, экономикалық және құқықтық басқару әдістерінің кешенін жетілдіру болып табылады. Құқықтық әдебиеттерде мемлекеттік реттеу деп заңды тұлғалардың қызметін нормативтік жүйелеу, ұйымдастыру және құқықтық мемлекет құру механизмі танылады [5, 19 б.].

Мемлекеттік қолдау – бұл әкімшілік-құқықтық әдістерді қамтитын мемлекеттік реттеу әдісі; мемлекеттік биліктің субъектілері арасындағы өкілеттіктерді шектеу және т.б. шектеу шаралары. Мемлекеттік реттеу: нақты өкілеттіктер үшін заңнамалық база құру; жекелеген салаларды экономикалық реттеу; отандық ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің бәсекеге қабілеттілі-

гін арттыруға бағытталған саясатты жүргізу; экономикалық қатынастардың барлық субъектілерінің заңнамалық талаптарды орындауы үшін қадағалау функцияларын орындау; үйлестіру қызметі; бақылау функцияларын орындау сынды шараларының тұтас кешенін қамтиды.

Мемлекеттік органдардың құзыретін дәлірек шоғырландыру, мемлекеттік басқаруды орталықсыздандыру және соның нәтижесінде жұмыстың тиімділігін арттыру мақсатында заңнамадағы заң терминдерінің мәні мен мазмұнын, мемлекеттік органдардың және олардың басқарудың барлық деңгейлеріндегі жауапкершілігін нақты түсінудің мақсатқа сай екендігін есте ұстаған жөн [6, 23 б.]. Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеу «экономикалық реттеу әдістерін (бағалар, салықтар, несиелер, баждар) пайдалана отырып, негізінен нарықтық негізде жұмыс істейтін ауыл шаруашылығы кәсіпкерлік жүйесіне әсер ету, сондай-ақ мемлекеттік тапсырыстар, лицензиялар, квоталар және ықпал етудің басқа да әкімшілік әдістері» жөніндегі мемлекеттің қызметі [5, 19 б.]. «Мемлекеттік реттеу» терминінің орнына «мемлекеттік басқару» терминін қолдандың дұрыстығы туралы да көзқарас бар [7]; дегенмен, олардың терминологиялық мағынасы мен қолданылуы мәселесі агроөнеркәсіптік кешен саласындағы қоғамдық қатынастарды өзгерту парадигмасында даулы мәселе деп есептейміз.

Қазіргі аграрлық-құқықтық ғылымда ауыл шаруашылығы мен агроөнеркәсіптік кешендегі «мемлекеттік реттеу» түсінігін концептуализациялаудың өзіндік ерекшеліктері бар, тұжырымдалған: аграрлық секторға мемлекеттік әсер ету шараларының жүйесі ретінде [8, 16 б.]; «Экономиканың аграрлық секторын тиімді дамыту үшін мемлекет қабылдайтын ұйымдық-құқықтық шаралар жүйесі» ретінде немесе «Ауыл шаруашылығы тауарын өндірушілердің және агроөнеркәсіптік кешеннің басқа да субъектілерінің шаруашылық қызметіне мемлекеттің мақсатты ықпалы» ретінде «Мемлекеттік реттеу агроөнеркәсіптік өндірістің барлық салаларының тұрақты жұмыс істеуін қамта-

рымдамасын бекіту туралы" Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 30 желтоқсандағы No 960 қаулысы. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000960> (кіру күні: 12.09.2022)

2 Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. Қазақстан Республикасындағы Мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы: бекітілді. 29 қараша 2017 ж., No 790 // <https://adilet.zan.kz/rus/>; Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулысы. Қазақстан Республикасындағы Мемлекеттік жоспарлау жүйесін бекіту туралы: бекітілді. 26 ақпан 2021 ж., № 99 // <https://adilet.zan.kz/rus/> (кіру күні: 12.09.2022)

3 Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2021-2025 жылдарға арналған ұлттық жобасын бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2021 жылғы 12 қазандағы No 732 Қаулысы // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2100000732> (кіру күні: 12.09.2022)

масыз етуге бағытталған тиісті мемлекеттік басқару органдарының ұйымдық-экономикалық қызметін білдіреді» [9, 31 б.]; нормативтік құқықтық актілерді шығару арқылы осы саладағы коммерциялық ұйымдардың шаруашылық қызметін ұйымдастыруға мемлекеттің мақсатты ықпалы ретінде [10, 33 б.] және т.б.. «Мемлекеттік реттеу» термині мемлекеттік басқарумен қатар дербес ұғым ретінде де, мемлекеттік басқарудың құрылымдық элементі ретінде де, аталған функцияны іске асыру тәсілдерінің бірі ретінде де қолданылады [11, 370-бет].

Қазақстандық заңнамада мемлекеттік реттеудің мәні арнайы заңдардың ережелерінде көрсетілген⁴. «Агроөнеркәсіптік кешенді дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі N 66-III Заңының 9-бабына сәйкес, агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу азық-түлік қауіпсіздігін, агроөнеркәсіптік кешен өнімі нарықтарының тұрақтылығын қамтамасыз етуге, кәсіпкерліктің тиімді жүйесін құруға, отандық өнімнің бәсекелестік артықшылығын қолдауға, сондай-ақ, өсімдік шаруашылығын, мал шаруашылығын, балық шаруашылығын, ауыл шаруашылығы шикізатын қайта өңдеуді және тамақ өнеркәсібін дамыту үшін жағдай жасау арқылы ауыл халқының тұрмыс деңгейін көтеруге, ветеринариялық-санитариялық және фитосанитариялық қауіпсіздікті, техникалық жарақтандыру мен басқа да ілеспе қызмет салаларын қамтамасыз етуге, ауылдық аумақтардың әлеуметтік және инженерлік инфрақұрылымын дамытуға бағытталған⁵. Мемлекеттік органдардың және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының агроөнеркәсіптік кешен мен ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу саласындағы құзыреті заңнамалық түрде белгіленген. Зерттеулер қазіргі заманғы мемлекеттік аймақтық саясат ауылдық аумақтардың тұрақты дамуына көңіл бөлінбеуінен зардап шегеді: жергілікті аумақтардың біркелкілігі сақталып, нығайып, олардың әлеуметтік тұрақсыздығы факторына айналып, елдің азық-түлік қауіпсіздігіне қатер төндіреді. Осыған байланысты ауыл-

дық елді мекендерді дамыту әдістемесін және ауылдық аумақтарды жаңғыртуды қолдаудың тиімді құралдарын қоса алғанда, тұрақты дамытудың теориялық тәсілдері мен тәжірибелік ұсыныстарын әзірлеу орынды сияқты [12].

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік реттеудің маңызды бөлігі — шағын шаруашылықтарды біріктіру және ортақ мүдделерді жүзеге асыру мүмкіндіктерін заңнамалық тұрғыдан бекіту де, ұлттық тауар өндірушілер мен тұтынушыларды ауыл шаруашылығы өндірісінің халықаралық жүйесіне енгізу. Экономикалық әдебиеттерде халықаралық ресурстарға, өнімділікті арттырудың заманауи әдістеріне қол жеткізу мәселесі өзекті болып табылады [13, 124 б.].

Мемлекеттік реттеу, әдетте, іргелі қағидаттарға негізделеді. Аграрлық құқықтық қатынастарды реттеу процесі де ерекшелік емес: агроөнеркәсіптік кешен саласында ауыл шаруашылығы өндірісіне қатысушыларға мемлекеттік көмек алуда тең мүмкіндіктер беру негізгі қағидаттар болып табылады; аграрлық сектордың барлық қатысушыларының нарық жағдайы мен мемлекеттің аграрлық саясаты туралы ақпаратқа тең қолжетімділігін қамтамасыз ету; ресурстар нарығында және азық-түлік тауарлары нарығында жетілген бәсекелестік үшін жағдай жасау; мемлекеттің аграрлық саясатының даму заңдылығы және оны тұрақтандыру; әр түрлі ауыл шаруашылығы бірлестіктерінің мемлекеттік саясатты әзірлеуге және іске асыруға еркін қатысуына кепілдік беру; заңға сәйкес дербес кәсіпкерлік қызмет; ауыл шаруашылығы ұйымдарының мүлікке билік ету бостандығы; ауыл шаруашылығы қатынастарына мемлекеттің араласуына белгілі бір шектеулердің болуы; ауыл шаруашылығында азаматтардың құқықтарын сақтау және т.б. [14].

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік басқару мәселесі контекстінде басқару құрылымдарының өкілеттігіне тыйым салуды, рұқсат беруді және мәжбүрлеуді қолдану мүмкіндігіне тікелей байланысты ықпал ету әдісі ретіндегі әкімшілік реттеудің рөлін асыра бағалау қиын. Бұл тұрғыда мемлекеттік басқару ауыл шаруашылығы өндірісінің

4 «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі № 66-III Заңы. - URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015652, Ауыл шаруашылығы кооперативтері туралы 2015 жылғы 29 қазандағы № 372-V ҚРЗ Заңы. - URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000372>, Мемлекеттік-жеке иелік әріптестік туралы 2015 жылғы 29 қазандағы № 372-V ҚРЗ Заңы. - URL мекенжайы: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000379> (кіру күні: 12.09.2022).

5 «Агроөнеркәсіптік кешенді және ауылдық аумақтарды дамытуды мемлекеттік реттеу туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 8 шілдедегі № 66-III Заңы. - URL мекенжайы: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30015652 (кіру күні: 12.09.2022).

техникалық аспектілерін және өндірілетін өнім айналымын түзетуді, белгілі бір сапа стандарттары мен квоталарды белгілеуді қамтиды; лицензиялау және сертификаттау; ветеринариялық-санитариялық бақылау талаптарын ұсыну; еңбек және монополияға қарсы заңнамаға сәйкес ауыл шаруашылығы нарығындағы қатынастарды реттеу [14].

Мемлекеттің аграрлық саясаты мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету, отандық сапалы тағам өнімдерімен халықты қамтамасыз ету көрсеткішін арттыру және тұтынушылардың қолжетімдігін жақсартуды көздейді. Атап айтқанда, ауыл тұрғындарының тағам түрлерімен өздерін толық қамтамасыз етуі және қала тұрғындарына отандық өнімдерді арзан бағамен жеткізу болып табылады.

Алдағы уақытта еліміз үшін аграрлық салада шикізат экономикасынан барынша арылып, Қазақстанның тағам индустриясы дамыған елдердің қатарына қосылуына, сонымен қатар уақыт ұттырмай импортталған азық-түліктердің санитарлық-эпидемиологиялық, экологиялық тазалығы мен жоғары сапалылығын қамтамасыз ету, мал шаруашылығын жайылатын жұқпалы аурулардан сақтау, медициналық ветеринария жұмысын жолға қою сияқты кезек күттірмейтін міндеттер тұр.

Агроөнеркәсіптік кешенде мемлекеттік басқарудың экономикалық және әлеуметтік мақсаттардың бірлігі қағидасы сияқты атап айтқанда : аграрлық секторды басқарудағы индикативтілік пен бағыттылық үйлесімі; бағдарламалық реттеу принципі; барлық меншік нысанындағы кәсіпорындарды тең қолдау принципі; тиімді жұмыс істейтін кәсіпорындарды экономикалық ынталандыру принципі; кеңейтілген ұдайы өндірісті қамтамасыз ету принципі, бағалардағы салааралық диспропорцияны еңсеру, материалдық-техникалық және қаржылық ресурстардың қажеттіліктері мен түсімдерінің жеткіліксіздігін жою және ауыл шаруашылығы өндірісінің экономикалық тиімділігі негізінде АӨК-де қолайлы экономикалық орта құру қажеттілігін білдіретін кеңейтілген ұдайы өндірісті қамтамасыз ету қағидатын басшылыққа алу орынды [15].

Қорытынды

Зерттеу көрсеткендей, ауыл шаруашылығы саласы жалпы ел экономикасы үшін ең маңызды сала болып табылады. Экономиканың өмірлік маңызды факторы ретінде агроөнеркәсіп кешені өміршеңдігі

мен тиімділігі мемлекеттік қолдау деңгейіне байланысты нақты сектор болып табылады. Агроөнеркәсіп кешенін мемлекеттік басқару әмбебап ұғым ретінде субъектілердің ұйымдық-шаруашылық қызметіне мемлекеттің мақсатты, кешенді ықпалы екені анықталды. Әсер ету, ең алдымен, нормативтік құқықтық актілер деңгейінде, мемлекеттік аграрлық саясаттың мақсаттарына жету үшін мемлекеттік органдардың қызметін ұйымдастыру арқылы жүзеге асырылады.

Агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік басқарудың құқықтық негіздерін концептуализациялау Қазақстан Республикасында ауыл шаруашылығы өндірісі саласында институционалдық реформаларды жүргізу қажеттілігі туралы қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Әңгіме, ең алдымен, аграрлық сектордағы ұдайы өндіріс процестерін реттеудің мемлекеттік-құқықтық механизмін реформалау; қаржыландыру, несиелеу, сақтандыру жүйелерін, агроөнеркәсіптік кешенде тиісті инфрақұрылымды құру, саланы цифрландыру, ауыл шаруашылығы өндірісі субъектілерінің әлеуметтік жағдайларын жақсартуға бағытталып, агроөнеркәсіптік кешенді мемлекеттік басқаруды жаңғырту стратегиялық басқару рөлін күшейтуге, Стратегиялық менеджмент салаларды дамытудың мақсатты бағдарламаларын, болжамдарын әзірлеу мен жүзеге асыруға негізделуі керек [16, 76.].

Қазіргі кезеңде үлкен маңызға ие, көптеген факторлардың ішінде: (1) аграрлық ғылымның мемлекеттік секторының құрылымы мен басқаруын дамыту, (2) кадр саясаты; (3) барлық деңгейдегі ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің мүдделерін білдіретін салалық одақтардың шығармашылық қызметінің әлемдік дәстүрінің сабақтастығы; (4) халықтың әртүрлі топтарының және ауыл шаруашылығы тауар өндірушілерінің мүдделерін ескере отырып, басқару шешімдерін қабылдау жүйесінің қолданыстағы әлемдік тәжірибесінің бейнесі мен ұқсастығын өзгерту.

Қазіргі таңда экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізу, агробизнесті дамыту және нарықтық қатынастарды игеруде экономикалық реформаларды тереңдету және кеңейту қажеттілігі туындап отыр. Экономика нарығында заңмен тыйым салынбаған қызметтің барлық түріне шектеу қоймайды. Дей тұрғанмен, аграрлық саланы мемлекеттік реттеу жағдайында ғана шешілетін проблемалар аз емес. Мәселен, адам бақылауына көнбейтін (форс-мажорлық) табиғи және

әсіресе ауа райы жағдайларына тәуелді болуымен өндіріс қоры мен қызмет көрсетудің бағалық конъюктурасымен анықталатын ауыл шаруашылық өндірісінің төмен рентабельділігін және мемлекеттік ұйымдардың агробизнеске шектен тыс араласуы атауға болады.

Ал, мемлекеттік реттеу нарықтық қатынастарды дамытуға ынталандыратын заң мен нормативтік актілер әзірлеу және қабылдау жолымен құқықтық базаны қалыптастыру және олардың орындалуына бақылау жасау, агроөнеркәсіп өндірісін тұрақтандыру, тауар өндірушілердің табысын қолдау, кәсіпкерлердің әлеуметтік қорғалу жүйесінде әлеуметтік саясатты реттеу, ауылдық жерлерде фермерлік үлгідегі шағын елді мекендерді дамыту, ғылыми зерттеу, селекциялық және асылдандыру ісін қаржыландыру және ұйымдастыру, ғылым мен техника жетістіктерін өндіріске енгізу, сондай-ақ, азық-түлік пен ауыл шаруашылығы шикізатының мемлекеттік ресурсын қалыптастыру, жекешелендіруге жатпайтын мемлекеттік ауыл шаруашылығы кәсіпорындарын басқару, агробизнеске заңдық қызмет көрсету және оларды құқықтық тұрғыдан қорғауды тікелей қамтамасыз етуге міндетті.

Нарықтық қатынастарды қалыптастыру мен дамытуда Республика агроөнеркәсіптік кешеніндегі мемлекеттік кәсіпорындарды мемлекеттен алу және жекешелендіру, ондағы меншікті тікелей тауар өндірушілерге, яғни шаруаларға беру проблемасы ерекше маңызды болып табылады.

Агро сектордың қайта өңдеу саласының рөлін көтеру және осы саладағы қазіргі проблемалар ел экономикасының аса маңызды құрамдас бөлігі болып табылады, ол агроөнеркәсіптік кешен саласындағы қолданыстағы заңнаманы жетілдіру бойынша жан-жақты талқылауды және жаңа тиімді ұсыныстар әзірлеуді талап етеді.

Мемлекеттің аграрлық саясаты мемлекет жергілікті халықтың әлеуметтік экономикалық даму деңгейін қамтамасыз ету үшін – мал және егін шаруашылықтарын, жалпы агроөнеркәсіп кешенін дамытуға экономиканың басқа салаларына қарағанда артықшылық беруі қажет. Ауылшаруашылығы дамуының деңгейі көбінесе елдің экономикалық қауіпсіздігін анықтайды. Қазақстанның ауылшаруашылығына қолайлы жерлері көп болғандықтан, әлем нарығында бәсеке-лестікке қабілетті агроөнеркәсіп секторын дамытуға барлық мүмкіндіктері бар.

ӘДЕБИЕТ

1. *Аграрное право: учебник для вузов / С.С. Акманов [и др.]; под ред. проф. Г.Е. Быстрова и проф. М.И. Козыря. 2-е изд. испр. и доп. – М.: Юристъ, 2000. – 534 с.*
2. *Веденин Н.Н. Аграрное право: Учебник / Н.Н.Веденин. – М.: Юриспруденция, 2000. – 368 с.*
3. *Саулен Н., Саулен Н., Берназарова Р.Д. Мемлекеттік басқару жүйесін жетілдірудегі әкімшілік реформалар // Qazaqstan Respublikasy Zaһnata және qıquqtuq apparat institutyның ғылыми-qıquqtuq jўrnal. – 2021. - №1 (64). – 47-57 б.*
4. *Мұхаммедов А.У., Тасмағанбетов А. Б., Тұрғанбаев М. А. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамыту // «Тұран» университетінің хабаршысы ғылыми журналы, 2020.- №1 (85) – 76-82 б.*
5. *Быстров Г.Е. Государственное регулирование сельского хозяйства в России (понятия, функции, формы, методы): теория, практика, проблемы // Правовое регулирование аграрных, земельных отношений, природопользования и охраны окружающей среды в сельском хозяйстве в России, Украине, Белоруссии, Казахстане, других странах СНГ и государствах ЕС: состояние, проблемы, пути совершенствования: международный сборник научных трудов аграрных и юридических высших учебных заведений России, Украины, Белоруссии, Казахстана, других стран СНГ и государств ЕС / отв. ред. Г.Е. Быстров. - М.: МСХА, 2009. - Т. 1. - С. 17-37.*
6. *Жанузакова Л. Т. (2020). О соотношении функций, компетенции и полномочий государственных органов. Научно-правовой журнал «Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан». - 2020. - 2(60). - С.19-24.*
7. *Аграрное право: Учебное пособие / С.А. Боголюбов [и др.]; отв. ред. д.ю.н., проф. С.А. Боголюбов и к.ю.н. Е.Л. Минина. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 480 с.*
8. *Кондаревич О.С. Аграрное право: учеб.-метод. Комплекс. 4-е изд., перераб. и доп. / О.С. Кондаревич; Минский ин-т управления. – Минск: Изд-во МИУ, 2008. – 116 с.*

9. Шингель Н.А. *Аграрное право: ответы на экзаменац. вопр.* / Н.А. Шингель. – 2-е изд., перераб. и доп. – Минск: ТетраСистемс, 2008. – 160 с.
10. Тимчишен Ю.Е. *Аграрное право Республики Беларусь: курс лекций* / Ю.Е. Тимчишен. – Барановичи: УО БарГУ, 2006. – 196 с.
11. Кузьмич И.П. *Понятие государственного регулирования сельского хозяйства: теоретико-правовой аспект* // *Право в современном белорусском обществе : сб. науч. тр. / редкол.: В.И. Семенов (гл. ред.) [и др.]; Национальный центр законодательства и правовых исследований Респ. Беларусь. – Минск : Право и экономика, 2010. – Вып. 5. – С. 363–370.*
12. Kaldiyarov, D.A., Nurmikhankyzy, D., Bedelbayeva, A.E. (2021). *The Mechanism for Sustainable Development of Rural Areas in the Republic of Kazakhstan*. In: Bogoviz, A.V. (eds) *The Challenge of Sustainability in Agricultural Systems. Lecture Notes in Networks and Systems*, vol 205. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-73097-0_89
13. Сыздыкбаева Н.Б., Турысбекова Р.К., Абдықалық С.Е., Бастаубаев А.К. *Факторы и ключевые направления модернизации агропромышленного комплекса Казахстана. Economics: the strategy and practice*. 2021;16(2):116-133. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-2-116-133>
14. Бурлай И. С. *Методы государственного регулирования агропромышленного комплекса России* // *Молодой ученый*. — 2018. — № 48 (234). — С. 385-388. — URL: <https://moluch.ru/archive/234/54426/> (дата обращения: 11.11.2022).
15. Гочияева П.И., Урусова А.Б. *Основные принципы государственного регулирования и поддержки сельского хозяйства* // *Фундаментальные исследования*. – 2016. – № 5-1. – С. 106-110; URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=40258> (дата обращения: 14.11.2022).
16. Верницкая А.Н. *Направления формирования и функционирования региональных информационно-консультационных центров для сельских товаропроизводителей: автореф. дисс...к.э.н.- Иркутск, 2006. – 23с.*

REFERENCES

1. *Agrarное право: uchebник dlya vuzov* / S.S. Akmanov [i dr.]; pod red. prof. G.E. Bystrova i prof. M.I. Kozыrya. 2-e izd. ispr. i dop. – M.: YUrist", 2000. – 534 s.
2. Vedenin N.N. *Agrarное право: Uchebник* / N.N.Vedenin. – M.: YUrisprudenciya, 2000. – 368 s.
3. Saulen N., Saulen N., Bernazarova R.D. *Memlekettik bacqaru zhyjecin zhetildipudegi akimshilik pefomalap* // *Qazaqstan Respýblikasy Zańnama jáne quqyqtyq aqqarat institýtynyń gylymi-quqyqtyq jýrnal*. – 2021. - №1 (64). – 47-57 b.
4. Mýammedov a.u., Tasmaǵanbetov A. B., Tǵrańbaev M. A. *Qazaqstan Respublikasynyń agroǵnerkásiptik keshenin damytu* // «Tǵran» universitetiniń habarshysy zylimi zhurnaly, 2020.- №1 (85) – 76-82 b.
5. Bystrov G.E. *Gosudarstvennoe regulirovanie sel'skogo hozyajstva v Rossii (ponyatiya, funkcii, formy, metody): teoriya, praktika, problemy* // *Pravovoe regulirovanie agrarnyh, zemel'nyh otnoshenij, prirodopol'zovaniya i ohrany okruzhayushchej sredy v sel'skom hozyajstve v Rossii, Ukraine, Belorussii, Kazahstane, drugih stranah SNG i gosudarstvah ES: sostoyanie, problemy, puti sovershenstvovaniya: mezhdunarodnyj sbornik nauchnyh trudov agrarnyh i yuridicheskikh vysshih uchebnyh zavedenij Rossii, Ukrainy, Belorussii, Kazahstana, drugih stran SNG i gosudarstv ES* / otv. red. G.E. Bystrov. - M.: MSKHA, 2009. - T. 1.- S. 17-37.
6. Zhanuzakova L.T. (2020). *O sootnoshenii funkcij, kompetencii i polnomochij gosudarstvennyh organov*. *Nauchno-pravovoj zhurnal «Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan»*.-2020. - 2(60).- S.19-24.
7. *Agrarное право: Uchebnoe posobie* / S.A. Bogolyubov [i dr.]; otv. red. d.yu.n., prof. S.A. Bogolyubov i k.yu.n. E.L Minina. – M.: Izdatel'stvo NORMA, 2001. – 480 s.
8. Kondarevich O.S. *Agrarное право: ucheb.-metod. Kompleks*. 4-e izd., pererab. i dop. / O.S. Kondarevich; Minskij in-t upravleniya. – Minsk: Izd-vo MIU, 2008. – 116 s.
9. SHingel' N.A. *Agrarное право: otvety na ekzamenac. vopr.* / N.A. SHingel'. – 2-e izd., pererab. i dop. – Minsak: TetraSistems, 2008. – 160 s.
10. Timchishen YU.E. *Agrarное право Respubliki Belarus': kurs lekcij* / YU.E. Timchishen. –

Baranovichi: UO BarGU, 2006. – 196 s.

11. Kuz'mich I.P. Ponyatie gosudarstvennogo regulirovaniya sel'skogo hozyajstva: teoretiko-pravovoj aspekt // Pravo v sovremennom belorusskom obshchestve : sb. nauch. tr. / redkol.: V.I. Semenkov (gl. red.) [i dr.] ; Nacional'nyj centr zakonodatel'stva i pravovyh issledovanij Resp. Belarus'. – Minsk : Pravo i ekonomika, 2010. – Vyp. 5. – S. 363–370.

12. Kaldiyarov, D.A., Nurmukhankyzy, D., Bedelbayeva, A.E. (2021). The Mechanism for Sustainable Development of Rural Areas in the Republic of Kazakhstan. In: Bogoviz, A.V. (eds) The Challenge of Sustainability in Agricultural Systems. Lecture Notes in Networks and Systems, vol 205. Springer, Cham. https://doi.org/10.1007/978-3-030-73097-0_89

13. Syzdykbaeva N.B., Turysbekova R.K., Abdyqalyq S.E., Bastaubaev A.K. Faktory i klyuchevye napravleniya modernizacii agropromyshlennogo kompleksa Kazahstana. Economics: the strategy and practice. 2021;16(2):116-133. <https://doi.org/10.51176/1997-9967-2021-2-116-133>

14. Burlaj I. S. Metody gosudarstvennogo regulirovaniya agropromyshlennogo kompleksa Rossii // Molodoj uchenyj. — 2018. — № 48 (234). — S. 385-388. — URL: <https://moluch.ru/archive/234/54426/> (data obrashhenija: 11.11.2022)

15. Gochijaeva P.I., Urusova A.B. Osnovnye principy gosudarstvennogo regulirovaniya i podderzhki sel'skogo hozjajstva // Fundamental'nye issledovanija. — 2016. — № 5-1. — S. 106-110; URL: <https://fundamental-research.ru/ru/article/view?id=40258> (data obrashhenija: 14.11.2022).

16. Vernickaja A.N. Napravlenija formirovaniya i funkcionirovaniya regional'nyh informacionno-konsul'tacionnyh centrov dlja sel'skih tovaroproizvoditelej: avtoref.diss...k.je.n.-Irkutsk, 2006. – 23s.

